

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com



1948–1960 Döneminde Türkiye’de Avrupacılık: Avrupa Birliği Arşiv Belgelerine Göre Bir Değerlendirme

Mehmet Cevat YILDIRIM*

* Dr.

Bu makaleye atıf için: Yıldırım, Mehmet Cevat, “1948-1960 Döneminde Türkiye’de Avrupacılık: Avrupa Birliği Arşiv Belgelerine Göre Bir Değerlendirme”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 11, Sayı 41 (Bahar 2014), s. 109-131.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği’ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*’de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

1948–1960 Döneminde Türkiye’de Avrupacılık: Avrupa Birliği Arşiv Belgelerine Göre Bir Değerlendirme

Mehmet Cevat YILDIRIM*

ÖZET

Türkiye’de Avrupa bütünleşmesinin ilk dönemlerinden itibaren önemli bir Avrupacı hareket yaşanmıştır. Avrupa Birliği arşivlerindeki belgeler bu dönemde yönetici ve entelektüel seçkinlerin Avrupacı örgütlere üye olduklarını gösterir. Genel olarak Türkiye’deki Avrupacılık, dönemin iç ve dış koşullarından etkilenmiştir. 1955’ten itibaren Yunanistan’la yaşanan sorunlar milliyetçiliği tetiklemiş ve Avrupacılığı çıkmaza sokmuştur. 1960 askeri darbesi, AET’yle kurulan resmî ilişkilerin değilse de Avrupacı hareketin ilk döneminin sonunu getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa Bütünleşmesi, Avrupacılık, Uluslararası Avrupa Hareketi.

Europeanism in Turkey between 1948 and 1960: A Reading of the Documents from the Historical Archives of the European Union

ABSTRACT

A remarkable Europeanist movement had emerged in Turkey at the dawn of the European integration. Documents of the Historical Archives of the European Union show that many leading statesmen and intellectuals became members of Europeanist organizations in this period. Generally speaking, Turkish Europeanism is influenced by domestic and international circumstances of the period. Beginning from 1955, Turkey’s problems with Greece triggered the rise of nationalism and brought the Europeanism to an impasse. The military coup d’état in 1960 brought an end to the first period of the Europeanist movement but not to official relations between the EEC and Turkey.

Keywords: Turkey, European Integration, Europeanism, International European Movement.

* Dr. E-posta: cevat_yildirim@yahoo.com.

Giriş

Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle (AB) ilişkilerine dair akademik yazın özellikle Türkiye'nin tam üyeliğe adaylığının kabul edildiği 1999'dan itibaren hızla gelişmektedir. Bununla birlikte, Avrupa bütünleşmesinin ilk yıllarında Türkiye'nin Avrupa yönelimine dair çalışmalar hayli sınırlıdır. Oysa Avrupa'da ilk adımların atıldığı dönemde yaşanan Avrupacılık bütün Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de bilinçli ve etkili bir hareketin doğmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada AT/AB-Türkiye ilişkilerine dair yazının eksik bıraktığı bu noktaya değinilerek Avrupa'da bütünleşmenin başladığı 1948'den Cumhuriyet'in ilk askeri darbesinin yaşandığı 1960'a kadar geçen dönemde Türkiye'deki Avrupalı hareket ele alınacaktır. Bunun için Floransa'da bulunan AB arşivlerindeki (*Historical Archives of the European Union – Archives historiques de l'Union européenne*) belgeler incelenmiştir. Çalışma önemli ölçüde bu belgelere dayanmaktadır.

AB arşivleri belgelerini okurken sadece belgelerin kendisiyle sınırlı kalmak yeterli olmayacaktır. Dönemin koşullarını da göz önünde bulundurmak ve bu koşulların Türkiye'deki Avrupalılığa etkisini değerlendirmek gerekir. Türkiye'de Avrupalılığı etkileyen koşullardan kasıt, ilkin uluslararası konjonktürün genel olarak bütün Avrupa'da Avrupalılığın lehinde veya aleyhinde şekillenmesidir. Zira 1948'den 1960'a kadar geçen dönem dış koşullar bakımından hesaba katılması gereken olaylarla Avrupalılık adına olumlu ve olumsuz alt dönemlere ayrılabilir. İkinci olarak Türkiye'deki Avrupalılık Türkiye'ye özgü yapısal ve konjonktürel koşullardan da etkilenir. Konumuz bakımından en belirleyici yapısal koşul Türkiye'nin geçmişi Tanzimat dönemine uzanan Batıcı yönelimidir. Konjonktürel koşullara gelince, bunlar iç siyasette yaşanan dönüşümleri ve Türkiye'nin dış politika önceliklerindeki değişiklikleri içerir. Dolayısıyla AB arşiv belgelerini okurken yapılması gereken, bu belgelerde yansıyan olayların, kavrayışların ve düşüncelerin ait oldukları dönemin çerçevesine oturtulup o dönemin koşullarıyla birlikte ele alınmasıdır.

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 1948'e gelene kadar Türkiye'nin Batı ve Avrupa yöneliminin temel unsurları tartışılmaktadır. İkinci bölümde 1948'deki Lahey Kongresi'nin hemen ardından bütün Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de Avrupa Birliği fikrinin gelişmesi ele alınmaktadır. Üçüncü bölümün konusu Türkiye'de 1951–1956 arasında yürütülen Gençliğin Avrupa Kampanyası olacak. Dördüncü bölümde Avrupa Hareketi Türkiye Ulusal Konseyi'nin kurulması ve etkili bir çalışma gerçekleştiremeden sorunlar yaşaması anlatılmaktadır. Beşinci ve son bölümün konusu, Türkiye'nin 1960 darbesinden sadece birkaç ay önce, henüz yeni kurulan AET'yle resmi boyutta ilişki kurma girişimi oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Avrupa Yönelimi

Osmanlı'nın geç döneminden itibaren devletin bekası için duyulan kaygılara karşı çözüm arayışları, Türkiye'nin Avrupa yöneliminin kaynağını oluşturur. Zira Tanzimat döneminden itibaren gerekli reformların ancak dış dinamiklerle gerçekleşebildiğini görürüz. “Batı”,

“modern” ve “Avrupa” yaklaşık eşanlamli hale gelir ve hepsi birden reformlar için izlenecek yolu belirtir. Bu dönemde Türkiye’nin Avrupa yöneliminin karakterini ve çelişkilerini Selim Deringil şu sözlerle betimler:

Böylelikle tipik geç dönem Osmanlı devlet adamlarının gözünde Avrupa politikaları önyargılı bir kuşkuculuk ile kurtuluşun meşru bir Avrupa gücü olarak kabul edilmekte yattığı gerçeğinin idrakının karışımından oluşuyordu.¹

Türkiye’yle Avrupa’nın bütün ilişkileri, dolayısıyla, bir ‘kazanma’ ve ‘kaybetme’ bağlamında değerlendirilir: Kazanmak kabul görmek, kaybetmek ise görmemektir.²

Deringil’in sözünü ettiği “kuşku” da, “kabul görme” beklentisi de Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Batıcı politikada süreklilik gösterir. Mustafa Kemal Atatürk’ün söylemlerinde Batı, ulaşılması gereken medeniyeti temsil eder. Genç Cumhuriyet’in Batıcı yönelimi kesindir; bununla birlikte Cumhuriyet Batıcılığı da Osmanlı’da olduğu gibi kuşkuculuk barındırır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Anadolu topraklarının işgal gördüğü bir yıkım tecrübesinin travmatik ruh hali, Cumhuriyet döneminde Batı’ya karşı duyulan kuşkuyu perçinler. Bu ruh hali, savaş sonunda ağır koşullarla imzalanan (ama yürürlüğe girmeyen) barış antlaşmasının adıyla “Sèvres Sendromu” olarak adlandırılır. Stephanos Yerasimos’a göre İmparatorluğun yıkımının travmatik bakiyesi Türkiye’nin Batıcı yönelimi içinde egemenlikçi tepkilerin katalizörü olur.³ Egemenlikçiliğe evrilen kuşkuculuk Türkiye’nin Batı yönelimini yok etmez, koşullu hale getirir.

Genç Cumhuriyet 1920’ler ve 1930’ların Avrupa projelerine kayıtsız kalmaz. Coudenhove-Kalergi’nin ve Aristide Briand’ın birleşik Avrupa projelerinde (sonradan da olsa) Türkiye’ye yer verilmesi Türkiye’nin Batı yönelimiyle ilişkilidir:

Yeni kurulan Cumhuriyet Batılılaşma ve böylece “Batı medeniyetinin” bir parçası, dolayısıyla “modern” olma hedefini benimsediği için 1920’lerin ve 1930’ların demokratik Avrupa projelerinde Türkiye’nin yeri büyümüştür.⁴

Coudenhove-Kalergi’nin ulusal egemenlikleri sınırlayan Avrupa projesiyle Aristide Briand’ın ulusal egemenliklere dokunmayan projesi arasında fark vardır. Bu fark ve Türkiye’nin yaklaşımı gelecekte de devam edecek bir ayrımı işaret eder: “Coudenhove Kalergi’nin Pan-Avrupa’sı katılımcı devletleri bir tür ulus üstü kuruluş içinde kendi egemenliklerinden fedakârlık yapmaya davet ederken, Ankara özellikle ekonomi konusunda tam egemenlik sağlama kaygısı içindeydi.”⁵ Dolayısıyla:

1 Selim Deringil, “The Turks and ‘Europe’: The Argument From History”, *Middle Eastern Studies*, Cilt 43. No 5, Eylül 2007, s.717.

2 Ibid., s.718.

3 Stephanos Yerasimos, “La Turquie (enfin) en transition?”, *Turquie: désir d’Europe? Cahiers d’études sur la méditerranée et le monde turco-iranien*, No 36, Paris 2003, s.21.

4 Zeynep Gülşah Çapan ve Özge Onursal, “Situating Turkey within the European Union”, *Perspectives on European Politics and Society*, Cilt 8, No.1, Nisan 2007, s.104.

5 Dilek Barlas ve Serhat Güvenç, “Turkey and the Idea of a European Union During the Inter-war Years, 1923-39”, *Middle Eastern Studies*, Cilt 45, No3, Mayıs 2009, s.440.

(...) Türk liderler ve kamuoyu Coudenhove Kalergi'nin Pan-Avrupa'sındansa Aristide Briand'ın Avrupa Birliği fikrini iki nedenle daha etkili ve kolayca benimseyebilecekti. İlk neden Briand'ın önerisinin egemenlik bilincine sahip Türkler için daha kabul edilebilir bir şekilde hükümetlerarası bir yapıya dayanmasıydı. İkincisi, yeni Türk devleti Avrupa devletler sistemi içinde organik bir varlık kazanmanın yolunu arıyordu.⁶

Türkiye'nin geleneksel Batıcı politikası Avrupa yöneliminin zeminini oluşturmakla birlikte ulusal egemenliğe dair hassasiyetler, diplomatik zeminin ötesinde bir ulus üstü Avrupa'ya dair fikirlerin soğuk karşılanmasına neden olur.

İkinci Dünya Savaşı savaş dışı kalma politikasını kıvrak bir diplomasiyle sürdüren Türkiye, bu dönemde de Avrupa fikrinden uzak durmaz. 1942'de İngiltere'nin Madrid Büyükelçisinin savaşın ardından Avrupa'da kurulacak olası birliğin Hıristiyanlık temelini dayanabileceğini söylemesi Türk basınında tartışma konusu olur. Dönemin yazarları Türkiye'nin bu birlikte yer alacağına ve birliğin din referansından uzak kalması gerektiğine dair görüşlerini dile getirirler.⁷ İngiltere'nin bu konudaki yaklaşımı Türkiye için özellikle önemlidir, zira Türkiye savaşın ardından Avrupa'da alacağı rolün belirlenmesinin yolunun İngiltere'nin politikasından geçtiğini düşünmektedir.⁸ Henüz savaş sırasında şekillenen savaş sonrası senaryoları için Churchill de "hiç şüphe yoktur ki Türkiye de bu kuvvete iştirak edecektir"⁹ der. Nitekim savaşın son aylarında Almanya'ya savaş ilan eden Türkiye, bu sayede 1945'te Birleşmiş Milletler'e (BM) kurucu üye olarak katılır. Bununla birlikte Batı örgütleri BM'yle sınırlı kalmayacak ve özellikle Avrupada çeşitli alanlarda çok sayıda örgüt kurulacaktır.

Savaşın ardından birleşik Avrupa projesinin canlandırılması için gösterilen ilk çabalarda Türkiye de yer alır. Bu amaçla 1945'te yeniden toplanan Avrupa Parlamentolar Birliği Konseyi'nin Cenevre'deki toplantısına Türkiye'den bir heyet de katılır. Henüz 1945'te yaşanan tartışmalarda Almanya'nın korku ve kaygı uyandırmaya devam ettiği, buna karşın Rusya'nın Avrupa kuruluşları içinde yer alabileceğinin düşünüldüğü görülür.¹⁰

1945'te Sovyetler Birliği bir notayla Montrö Sözleşmesi'nin revize edilmesini ister ve Gürcistan ile Ermenistan'ın Türkiye'den toprak taleplerine destek verir.¹¹ İzleyen iki yıl

6 Ibid., s.441.

7 Büyükelçi Samuel Hoare'nin konuşması üzerine Türk basınında yer alan tepkiler için bkz. Pınar Dost-Niyego, "Avrupa Birliği'nin Temelleri ve 1942'de Türk Basınında Geniş Yer Bulan bir Konuşma Üzerine", *Toplumsal Tarih*, No.208, Nisan 2011, s.86-90.

8 Ersin Embel'e göre "1952'de NATO üyesi olarak Avrupa Güvenlik Şemsiyesine girene dek Türkiye'nin adeta İngiltere'yi merkez alan bir Avrupa politikası izlediği görülmektedir." Bkz. Ersin Embel, *Türkiye'nin Avrupa Politikası: 1945-1959*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s.8. Ayrıca savaş sonrası senaryolarında İngiltere'nin Türkiye için önemine dair bkz. Nur Özmel Akın, *Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği*, İstanbul, Bağlam, 1999, s.36 ve devamı.

9 Akın, *Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği*, s.69.

10 Nâzım Poroy, *Savaş Sonunda Avrupa*, Hak Kitabevi, 1946, s.34-35.

11 İhter Turan ve Dilek Barlas, "Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri", Faruk Sönmezoglu (der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, Der Yayınları, 2004, s.154.

içinde diğer ülkeler de Sovyet tehdidinin farkına varır. 1947’de Avrupa’daki federalist örgütlerce düzenlenen Montreux Kongresi’nde yalnız Rusya’nın değil, Doğu Avrupa’nın da bütünleşme dışında kalacağı görüşü güçlenmiştir.¹² Sovyet tehdidi ve Avrupa projesinin Sovyet karşıtı bir karakter kazanması Türkiye’nin bu projeye daha sıcak bakmasını¹³ ve bir anlamda eski “kabul görme” arayışının egemenlikçi “kuşkuculuğa” galip gelmesini sağlar.

Türkiye, bu dönemde bütün Batılı örgütlerle yakınlaşma çabası içine girer. Mart 1947’de Truman Doktriniyle Türkiye’nin Batı saflarında olduğu yeniden tasdik edilir. Aynı yıl Türkiye Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü’ne (OECE), Uluslararası Para Fonu’na (IMF) ve Dünya Bankası’na üye olur.

Türkiye’de Siyasal Ortam

Savaş sonrasında Türkiye’nin dış politikasında Batı’ya yaklaşması, iç siyasette de demokratik bir dönüşümü tetikler. Batı’yla ilişkilerin gelişmesi demokratikleşmeye bağlıdır. 12 Temmuz 1947’de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile yeni kurulan Demokrat Parti (DP) arasında tarafsız kalacağını ilan ettiği beyannamenin ardından CHP içinde bir bölünme yaşanır. Muhalefete karşı sert bir tutum takınan Başbakan Recep Peker (Eylül ayında istifa edecektir) ve çevresi “müfritler” grubu olarak bilinirken, Nihat Erim’in başkanlığındaki genç ve ılımlı vekiller “Otuzbeşler” grubu adıyla hareket ederler.¹⁴ Peker’in istifasının ardından kurulan Hasan Saka ve Şemsettin Günaltay hükümetleri de ilk serbest seçimlere kadar devam eden geçiş dönemi hükümetleridir. Erim’den başka, bu dönemde Dışişleri Bakanı olan Necmettin Sadak ve Ocak 1949’da Başbakan olan Şemsettin Günaltay da CHP içindeki ılımlı ve demokrat kanada dâhildir. Doğal olarak bu isimler bu dönemde Avrupalı hareketlerin Türkiye’deki ilk muhatapları olurlar.

Sovyet tehdidine karşı koymanın yolu Batı ittifakına katılmaktan, bunun yolu da demokratikleşmekten geçtiği için, gerek CHP içindeki ılımlı kanat için, gerekse DP kurucuları için demokrasi ile Batıcılık birleşik politiklardır. Böylelikle Türkiye’de *her tür* Avrupa projesiyle en üst düzeyde ilgilenilmesini sağlayacak şekilde Avrupalılık için uygun bir ortam oluşur. 1952’de gerçekleşen NATO üyeliğine kadar Türkiye, hem CHP hem de DP yönetimindeki dış politikasında belki de tarihinin en Batıcı dönemini yaşar.

Lahey Kongresi’nin Ardından Türkiye’de Avrupa Birliği Fikri

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından kısa sürede çoğalan Avrupalı ve federalist örgütler Avrupa’nın geleceğini konuşmak üzere 7-10 Mayıs 1948’de Lahey’de toplanır. Kongre’ye

12 Türk siyasi hayatının önemli bir figürü olan Prens Sabahattin Montreux Kongresi’nin sonuçlarını takip eder ve çok desteklediği Avrupa Birliği fikrinin Rusya tarafından engellenmesinden endişelenir. Bkz. Prens Sabahattin, *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne – Bütün Eserleri*, Mehmet Ö. Alkan (Hazırlayan), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.523.

13 Embel, *Türkiye’nin Avrupa Politikası*, s.100.

14 Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Ankara, İmge Yayınevi, 2008, s.307.

çok sayıda Avrupa ülkesinden bine yakın siyasetçi, düşünür, yazar, sanatçı ve akademisyen katılır. Kongrenin hazırlık aşamasında bir araya gelen Avrupalı ve federalist örgütler, Kongre için bir düzenleme komitesi kurar. Bu düzenleme komitesi Kongrenin ardından kalıcı bir yapıya dönüşür ve böylelikle “Uluslararası Avrupa Hareketi” doğar. Kurucu örgütler arasında Henry Brugmans’ın Avrupa Federalistleri Birliği, Winston Churchill’in Birleşik Avrupa Komitesi ve Coudenhove-Kalergi’nin Avrupa Parlamenter Birliği en dikkat çekicileridir. Hem üye örgütler hem de Uluslararası Avrupa Hareketi, ulusal konseyler kurarak örgütlenir. Avrupa Birliği’ni kurmak için çalışan bu Hareket’in Lahey Kongresi’nin hemen ardından Türkiye’yle ilgilendiğini görürüz.

Lahey Kongresi’nin yapıldığı dönemde Avrupa bütünleşmesi fikri Türkiye’de de takip edilir ve taraftar toplar. Gazeteci Ahmet Emin Yalman, Kongre’ye katılmıştır ve Kongre’deki tek Türk katılımcının kendisi olduğunu kesin bir dille belirtir.¹⁵ Resmi düzeyde ise Türkiye Kongre’ye mesafeli bir ilgi göstermiştir.¹⁶ Aynı yıl içinde yaşanan yazışmalardan Yalman’ın Kongre’de önemli temaslar kurduğunu öğreniriz.

Kongre’nin ardından ilk temas kurulan kişi Bayındırlık Bakanı ve Otuzbeşler önderi Nihat Erim’dir. Avrupa Federalistleri Birliği Genel Sekreteri Raymond Silva’nın 29 Haziran 1948’de gönderdiği mektuba cevaben Erim, 20 Temmuz 1948’de Silva’ya bir mektup¹⁷ göndererek TBMM bünyesinde bir “Avrupa Federalizmi Parlamenter Grubu” kurulduğunu bildirir. Bu grubun başkanı Urfa milletvekili ve yazar Suut Kemal Yetkin’in Avrupa bütünleşmesiyle ilgilendiğini belirtir. Erim ayrıca İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde akademisyenlerin dernekler kurmakta olduklarını ve bu derneklerin yakında bir federasyon kuracağını söyler.

Avrupa Hareketi’nin Genel Sekreteri J. H. Retinger, 2 Eylül 1948’de Suut Kemal Yetkin’e bir mektup¹⁸ göndererek ismini ve adresini Nihat Erim’den aldığını bildirir. Retinger, Yetkin’e Kongre’de Ahmet Emin Yalman’la tanıştığından bahseder. Retinger’in isteği, Yetkin’in mümkünse Yalman’la birlikte hareket ederek bir an önce Avrupa Hareketi Türkiye Ulusal Konseyi’ni kurmasıdır. Mektubunun ekinde Yetkin’e aynı yıl içinde kurulan Uluslararası Avrupa Hareketi’ni tanıtan bir bilgi notu da gönderir. Suut Kemal Yetkin’in cevabının olumlu olduğunu yine Retinger’in 31 Aralık 1948’de Paris Büyükelçisi Oğuz Gökmen’e gönderdiği bir mektuptan¹⁹ öğreniriz.

15 Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt 4, İstanbul, Rey Yayınevi, 1970, s.1407.

16 Mayıs 1948 tarihli bir belgeye göre Türkiye’nin Lahey Elçiliği, Avrupa Kongresi Genel Sekreteri’ne, Fevzi Korta’nın Kongre’ye katılmak üzere görevlendirildiğini bildirir. *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-911, 7 Mayıs 1948. Ayrıca T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri’nde Lahey Kongresi’nde yapılan konuşmalara dair bir rapor yer alır. “Lahey’de 7 Mayıs 10 Mayıs 1948 Tarihine kadar toplanan, Avrupa Birliği Kongresi’ne dair rapor ile Kongre’de verilen demeçler” T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Dönemi Arşivleri, Fon. 30.1.0.0., yer No. 60.370.9., Tarih 9.6.1948.

17 *Historical Archives of the EU*, Dosya No ME-911, 20 Temmuz 1948.

18 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-911, 2 Eylül 1948.

19 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-911, 31 Aralık 1948.

2 Eylül’de Retinger’in teklifi ile bu teklifin olumlu karşılandığını öğrendiğimiz yazışma arasında Raymond Silva yeniden devreye girerek Retinger’i Türkiye’deki Avrupalılık hakkında bilgilendirir. Silva’nın “Avrupa Federalistleri Birliği” antetli ve 21 Eylül 1948 tarihli mektubu²⁰ şüphesiz AB arşivlerindeki en ilgi çekici belgelerden biridir. Bu mektupta Silva, Nihat Erim’in 20 Temmuz’da yazdığı mektuba binaen, TBMM bünyesinde bir parlamenter grubun oluşturulduğunu bildirir ve bu grubun üyelerini şu sıfatlarla takdim eder: General Ali Fuat Cebesoy (TBMM Başkanı), Necmeddin Sadak (Dışişleri Bakanı), Nihad Erim (Bayındırlık Bakanı), Fuat Sirmen (Adalet Bakanı), Tahsin Bangüoğlu (Milli Eğitim Bakanı), Kasım Gülek (İletişim Bakanı), Şükrü Saraçoğlu (eski Başbakan), General Refet Bele (eski Milli Savunma Bakanı), Adnan Adıvar (Eski İçişleri Bakanı), Şemsettin Günaltay (TBMM Başkan Yardımcısı). “Eski CHP üyeleri” başlığı altında: Hasan Şükrü Aral (Bolu vekili), Atıf Akgüç (Bursa vekili), Vedat Dicleli (Diyarbakır vekili), Muammer Eris (Ankara vekili), Mekki Hikmet Gülanbek (İstanbul vekili), Fahri Kurtuluş (Rize vekili), Tezer Taşkiran (Kars vekili), Suud Yetkin (Urfa vekili ve Türk Parlamentolar arası Grup Başkanı). “Demokrat Parti’den üyeler” başlığı altında: Fuat Köprülü (İstanbul vekili) ve Adnan Menderes (Kütahya vekili).

Lahey Kongresi’nden sadece birkaç ay sonrasına ait bu listede Kurtuluş Savaşı komutanları, kabinenin bir kısmı, CHP vekilleri ve DP’nin önde gelen iki ismi bir araya gelmiştir. Silva’nın mektubu resmi düzeyde hem CHP’nin hem de yeni kurulan DP’nin Avrupa federasyonu fikrine kayıtsız kalmadığını gösterir. Böyle geniş bir yelpaze tarafından hem de en üst düzeyde desteklenen Avrupalılık 1948’de özellikle resmi çerçevede son derece meşru karşılanan bir düşünce görünümü verir.

Bu listedeki yönetici seçkinler için nasıl olup da “kabul görme” beklentisinin egemenlikçi “kuşkuculuğa” baskın geldiğini hatırlamakta fayda vardır. Avrupa bütünleşmesinin ilk yıllarında Türkiye’nin bu oluşumu “siyasi/askeri lenslerle gördüğü [ve] temel değişkenlerin Soğuk Savaş’ın dinamiklerince belirlendiği”²¹ göz önünde tutulmalıdır. Bu dönemde Sovyetler Birliği’nden algılanan tehdit, Türkiye’de olduğu gibi Avrupalı Hareket’in etkilediği diğer ülkelerde de egemenlikçi kuşkuculuğu geri plana itmiştir. Bu tehdit Avrupa entegrasyonunun başlamasında da etkili olmuştur (Ki zaten bu tehdit Avrupa entegrasyonunun başlamasında da etkili oldu. Bir cümle bu belirtilebilir).

Nihat Erim’in ve Raymond Silva’nın mektuplarında sözünü ettikleri Avrupalı örgüt 1948 yılı içinde İstanbul’da kurulan Avrupa ve Dünya Federasyonu Fikrini Yayma Cemiyeti’dir.²² İlhan Lütem, 1950’de kaleme aldığı bir kitapçıkta bu örgütü tanıtır:

²⁰ *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-911, 21 Eylül 1948.

²¹ Zeynep Gülşah Çapan, ve Özge Onursal, “Situating Turkey within the European Union”, s. 104.

²² Bu derneğe dair T.C. Devlet Arşivleri’nde yalnız şu belge yer alır: “Merkezi İstanbul olmak üzere Avrupa ve Dünya Federasyonu Fikrini Yayma Derneği’nin kurulmasına izin verilmesi”, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Dönemi Arşivleri, Fon. 30.18.1.2., yer No. 118.102.11., Tarih 17.2.1949. Ancak Dernekler Dairesi Başkanlığı’nda ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’nde bu dernekle ilgili bir bilgi yoktur. Bu eksikliğin bu kurumların arşivlerinin 1960 ve 1980 darbelerinde imha edilmesinden kaynaklanması akla yakındır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Dünya Federasyonu lehinde memleketimizde de bir hareket müşahade edilmektedir. 1948 senesinde İstanbul'da 'Avrupa ve Dünya Federasyonu Fikrini Yayma Cemiyeti' adı ile bazı aydın kimseler tarafından bir grup teşkil edilmiş ve faaliyete geçmiştir.

Cemiyetin nizamnamesinin 3. maddesine göre gayesi şudur: 'Cemiyetin gayesi şahısların (orijinalinden kontrol edebilir misiniz?) (orijinalinde hatalı da olsa aynı) ve milletlerin hakikî ve devamlı bir sulh, emniyet, hürriyet, adalet ve refah içinde yaşamaları için insanlık camiasının bir Dünya Federasyonu halinde birleşmesi ve teşkilâtlanması zarurî olduğu fikri yaymak ve benimsemektir.'

'Cemiyet Avrupa Birliğini Dünya Federasyonunun bir merhalesi telâkki eder ve kurulması fikrini benimser.'²³

Avrupa ve Dünya Federasyonu Fikrini Yayma Cemiyeti Batı Avrupa'daki bütünleme tartışmalarını yakından takip eder. Cemiyet'in yayımladığı Kemal Tosun'un *Dünya Devleti* çalışması,²⁴ Cemiyet'in inançlı bir Avrupalı düşünceyi savunduğunu gösterir. Tosun, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının da aynı yapı içinde yer almasının ancak egemenliği sınırlayıcı ulus üstü Avrupa projesinin Mustafa Kemal'in görüşleriyle bağdaştırılarak meşrulaştırılabileceğini düşünmüş olmalıdır ki Mustafa Kemal'den şu sözleri aktarır:

Bugün bütün dünya milletleri aşağı yukarı akraba olmuşlardır ve olmakla meşguldürler. Bu itibarla, insan mesup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını düşünmeli ve kendi milletinin saadetini ne kadar kıymet veriyorsa bütün dünya milletlerinin saadetini hâdim olmağa elinden geldiği kadar çalışmalıdır. Bütün akıllı adamlar takdir ederler ki, bu vadide çalışmakla hiçbir şey kaybedilmez. *Çünkü, dünya milletlerinin saadetini çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve saadetini temine çalışmak demektir. (...) Bunun için, beşeriyetin hepsini bir vücut ve bir milleti bunun bir uzvu addetmek icap eder. (...) İşte, bu düşünüş insanları, milletleri ve hükümetleri hobdinlikten kutarır. Hobdinlik, şahsî olsun, millî olsun daima fena telâkki edilmelidir.*²⁵ (Vurgular yazara ait)

Tosun, Cemiyet'in ilk üç başkanını sırasıyla Adnan Adıvar, Behiç Erkin ve Nihat Reşat Belger olarak sayar.²⁶ Lahey Kongresi'ne katılan Ahmet Emin Yalman'ın Cemiyet içinde etkin bir rol oynadığını yine kendi anılarından öğreniriz. Yalman 1948 Eylül'ünde Lüksemburg'da Avrupa federalistlerinin bir toplantısına katılır:

Eskiden beri Avrupa Federasyonu ve Dünya Devleti hakkındaki teşkilata bağlıydım. Bu maksadla memlekette meydana gelen kurumların gayretli bir üyesiydim. Nerede esaslı bir toplantı tertip edilse, oraya mutlaka koşardım.

23 İlhan Lütem, *Federal Bir Dünya Nizamı Tasarıları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1950, s. 154. Ayrıca bu metne internette ulaşmak mümkündür: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/248/2267.pdf>, (Erişim Tarihi: 01 Mart 2013).

24 Kemal Tosun, *Dünya Devleti*, İstanbul, Avrupa ve Dünya Federasyonu Fikrini Yayma Cemiyeti Yayınları, No 1, 1952.

25 Ibid., s. 163.

26 Ibid., s. 231.

(...) Teşkilata bağlı bir gazeteci sıfatıyla kendi hesabıma giden benden başka, Türkiye’de hükümetin davayı benimsemesi sayesinde İsmail Rüştü Ak-sal, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Cihat Baban, Prof. S. Derbil delege olarak Lüksemburg’a gittiler.²⁷

1948’de “hükümetin davayı sahiplenmesi” Lahey Kongresi’nden dört ay sonra Türkiye adına bir heyetin uluslararası toplantılara katılmasını mümkün kılar. Cemiyet, bu toplantılarda edinilen ve pekiştirilen fikirlerin Türkiye’de yayılması işlevini üstlenir. Nitekim Yalman “dönüşte Hamdullah Suphi Tanrıöver’le beraber İstanbul Halk Evinde Dünya Devleti fikri hakkında konuşmalar yaptık ve bu rüyanın bir gün gerçekleşeceğine inandığımızı anlattık”²⁸ der.

1950’de Türkiye’de yapılan ilk serbest seçimlerde CHP seçimleri kaybeder ve yerini yeni kurulan DP’ye bırakır. İktidar değişikliği Cemiyet’i de etkiler ve seçimlerden bir süre sonra Cemiyet’le ilişkili olarak DP kurucularından Refik Koraltan ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü’nün ilk sırada yer aldıkları yeni bir listeye karşılaşıyoruz.²⁹ Cemiyet’in yöneticilerinin sayıldığı ilki 1948, ikincisi 1951 tarihli iki liste, Avrupalı hareketin hem CHP’nin hem DP’nin en önde gelenleri tarafından desteklendiğini gösterir.

Avrupa Konseyi

Lahey Kongresi’nin ardından Avrupacılık bütün Avrupa’da yelkenlerini şişirir. Kongre’ye (daha önce Coudenhove-Kalergi’nin projesiyle Briand’ın projesi arasında olduğu gibi) iki yaklaşım arasındaki fark damgasını vurur: Bazı delegeler üye ülkelerin egemenliklerini sınırlamayacak bir hükümetlerarası yapı önerirken, bazıları da ulusal egemenliklerden fedakârlık etmeyi gerektiren bir ulusüstü yapı önerirler. Birinci yaklaşımın ürünü 1949’da Türkiye’nin de kurucu üyesi olduğu Avrupa Konseyi’dir. İkinci yaklaşımın ürünü ise 1950’de Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schumann’ın bildirgesine yanıt veren altı ülkenin katılımıyla 1951’de kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’dur (AKÇT). Avrupa Konseyi’nin aksine Türkiye ulus üstü bütünleşme sürecini, ulusal egemenliğin kısmen devredilmesini gerektirmesi nedeniyle uzaktan izlemekle yetinir.³⁰ Bununla birlikte ilk yıllarında Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM) diğer ülkelerin Avrupalı vekilleri gibi Türk Avrupalı vekillerin de görüşlerini ifade ettikleri önemli bir zemin oluşturur. Görüşleri Avrupa Konseyi’nin ilkelerinin ötesinde bir bütünleşmeyi içeren Osman Kapanı’nın AKPM’deki konuşmalarında egemenlik konusuna cesurca değindiği görülür:

Devletin egemenliği teorisi de inşa etmekte olduğumuz bu dev yapı önünde eski erkini koruyamaz. Avrupa’nın birlikteliği kavramı zihinlere yerleştiği ölçüde bu kavram da tahtından olacaktır. Avrupa’nın, şekli ve yönetiminin adı ne olursa olsun, kısa süre içinde birleşeceğine eminim.³¹

27 Yalman, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. 140.

28 Ibid., s. 152.

29 Başbakanlık Basın ve Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, *Ayın Tarihi*, 31 Aralık 1951, <http://www.byege.gov.tr/ayin-tarihi.aspx> (Erişim Tarihi 1 Mart 2013).

30 Embel, *Türkiye’nin Avrupa Politikası*, s.262.

31 Kayhan Karaca, *Birleşik Avrupa’nın Türk Öncüleri*, İstanbul, NTV Yayınları, 2010, s. 51.

AKPM'nin ilk yıllarında ortak savunma için kurulması planlanan Avrupa ordusu yoğun şekilde tartışılır. Kapani için ise Avrupa ordusu fikri ancak işlevsel bir niteliktedir:

Avrupa ordusunun halklarımız arasında daha sıkı bir birliğe doğru ilerlemede en emin yollardan biri olduğu düşüncesindeyim. Bir Avrupa ordusunun oluşturulması, burada meclisimizin haklı olarak istediği gibi ulaşım, ağır sanayi, tarımsal üretim vb alanlarda koordinasyonun kuvvetlendirilmesini sağlayacaktır.³²

Kitlesele Propaganda

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Avrupa kolektif güvenlik arayışı içindedir. Güvenlik arayışı Avrupa'da siyasi birliğin kurulması için de elverişli bir konjonktür yaratır. Doğu ve Batı arasındaki gerilim, Avrupalı fikirlerin kitlesele propagandayla Avrupa halklarına tanıtılması ihtiyacını doğurur.

Avrupa'nın Doğu'sunda yeni bir güç yükselmiş, Churchill'in deyişle "demir perde" Avrupa'yı bölmüştür. Sovyetler Birliği 1948'den itibaren bir yıl boyunca Berlin üzerinde abluka uygular. 1950'de Kore Savaşı'nın başlamasıyla Soğuk Savaş'ın ilk silahlı çatışması yaşanır. Sovyet tehdidi karşısında, kısa süre öncesinde tehdit olarak görülen Almanya'nın da silahlandırılması gerekmektedir. Ancak Avrupa ülkeleri Almanya'ya güvenmeye hazır değildir. Dolayısıyla Batı ittifakının Almanya'yı kontrol altında tutacak bir kolektif savunma örgütüne ihtiyacı vardır. Tarih bu işlevi 1949'da kurulan NATO'ya yükleyecektir, ancak o dönemde başka girişimler de yaşanır. Avrupa savunmasının ABD'den bağımsız olmasını isteyen Fransa, AKÇT modelinde bir Avrupa Savunma Topluluğu'nun (AST) kurulması için harekete geçer. O dönemde AST önerisi hararetleli bir tartışmaya neden olur.³³ AST önerisini bir fırsat olarak gören Avrupa federalistleri İtalya ve Fransa Dışişleri Bakanlarıyla görüşerek Avrupa Siyasi Topluluğu'nun kurulmasını talep ederler. De Gasperi ve Schumann'ın benimsediği öneriyle, Antlaşmaya eklenen 38. maddeye dayanarak Avrupa Siyasi Topluluğu Antlaşması hazırlanır.³⁴

Fransa Başbakanı René Pleven'in adını taşıyan planın kabul görmesiyle 1952'de AST Antlaşması ve 1953'te Avrupa Siyasi Topluluğu Antlaşması yine altı Batı Avrupa ülkesi tarafından imzalanır.³⁵ Güvenlik arayışı, Avrupalılığı tetikleyerek süreci Avrupa'da bir siyasi birliğin kurulması noktasına kadar taşımıştır.

32 Ibid., s. 64. Başka bir konuşmasında Kapani'nin "biz Avrupalılar" öznesi kullandığını görürüz. Bkz. Embel, *Türkiye'nin Avrupa Politikası*, s.196.

33 Maurice Duverger Raymond Aron'un, Dreyfus olayından sonra en büyük ideolojik-siyasi tartışmanın Avrupa Savunma Topluluğu önerisi üzerine yaşandığı görüşünü katılarak aktarır. Maurice Duverger, *Europe des Hommes*, Paris, Editions Odile Jacob, 1994, s.75.

34 AST projesinin ortaya çıkma ve kadük kalma sürecinin ayrıntılı bir tahlili için bkz.Sergio Pistone, *The Union of European Federalists*, Milano, Giuffrè Editore, 2008, s. 57 ve devamı.

35 Haluk Günöğür, *Avrupa Birliği*, Ankara, EKO, 2007, s.13-16.

Gençliğin Avrupa Kampanyası

Soğuk Savaş, Avrupa’nın her iki yarısında da kitlesel propaganda kampanyalarıyla devam eder. 1950’lerin başında Doğu Avrupa ülkelerinde bir sosyalist gençlik kampanyasının başlaması, Uluslararası Avrupa Hareketi’ni de benzer bir uluslararası gençlik kampanyası düzenlemeye iter. Bu amaçla Uluslararası Avrupa Hareketi bünyesinde “Gençliğin Avrupa Kampanyası” başlatılır. Takip eden yıllarda Paul-Henry Spaak ve Robert Schumann da bu kitlesel propaganda kampanyasının başkanlığını yaparlar.

Gençliğin Avrupa Kampanyası Türkiye Sekreterliği 2 Aralık 1951’de Vedat Özsan’ın başkanlığında kurulur ve 1956’ya kadar çalışır. Türkiye Sekreterliği, öğrenci örgütleriyle, sendikalarla, kadın örgütleriyle ve benzer sivil toplum kuruluşlarıyla ilişki kurarak olabildiğince çok insana ulaşacak bir işbirliği ağı oluşturur.

Bu örgütün başlıca etkinlikleri “Genç Avrupa” isimli bir bülten yayımlamak ve siyasetçilerin, akademisyenlerin, gazetecilerin katılımlarıyla “haftasonu seminerleri” düzenlemektir. AB arşivlerinde bu örgütün yıllık ve iki yıllık çalışma raporları düzenli bir şekilde bulunur. 1951-52 dönemi çalışma raporunda³⁶ haftasonu seminerlerinin Ankara, İzmit, Bolu, İzmir, Alpullu ve Adana’da gerçekleştirildiği belirtilir. Bir sonraki çalışma raporunda³⁷ ise bu illerin yanı sıra İstanbul, Erzurum, Kars, Zonguldak, Adapazarı, Edirne, Kırklareli, Eskişehir, Polatlı, Bursa, Rize, Urfa, Van, İskenderun, Muğla, Malatya ve Elazığ’da da seminerlerin düzenlendiği görülür. Haftasonu seminerlerine konuşmacı olarak katılan akademisyenler ve siyasetçiler, çalışma raporlarında rakamlarla belirtilen çok sayıda dinleyiciye Avrupa Birliği fikrini tanıtır ve Türkiye’nin yaşanan bütünleşmeye katılmasını desteklerler.

19 Ocak 1952 tarihli bir etkinlik raporunda³⁸ Atina’da yapılacak bir stajdan ve 22-23 Ocak’ta Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde yapılacak “Avrupa Birliği iktisadi nedenlerle mi yoksa askeri nedenlerle mi kurulacaktır?” konulu bir münazaradan bahsedilir. Seçilen münazara konusu Türkiye’deki Avrupalı hareketin bir ölçüde Avrupa Birliği’ne askeri gözlüklerle baktığını gösterir. Ayrıca 1952’de, Avrupa Kampanyası’nın ruhuna uygun olarak Yunanistan’la önemli bir ortak staj gerçekleştirildiği bilgisini not etmek gerekir.

Kampanya’nın Türkiye Konseyi’nin ilk başkanı Vedat Özsan’ın, 1 Kasım 1952 tarihli mektubunda³⁹ görevinden ayrıldığını belirterek Kampanya Başkanı Jean Moreau’ya veda ederken, birleşik Avrupa’dan “ortak davamız” ifadesiyle bahsetmesi bu hareketin inançlı bir ekip tarafından yürütüldüğünü gösterir.

Gençliğin Avrupa Kampanyası Türkiye Sekreterliği’nin çalışmaları Avrupa Hareketi’nde de ilgiyle izlenir. 1953 içinde Avrupa Hareketi Başkanı sıfatıyla Paul-Henry Spaak’ın ve Avrupa Federalistleri Birliği Genel Sekreteri Alexandre Marc’ın Türkiye Sekreterliği’ni ziyaret etmeleri planlanır, ancak bu ziyaretler gerçekleşmez.

36 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-209, 1952.

37 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-84, 1954.

38 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-209, 19 Ocak 1952.

39 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-209, 1 Kasım 1952.

Azimli bir çalışmayla yürütülen propaganda etkinliklerinin içeriğine gelince, arşiv belgeleri bu açıdan da ilginç veriler sunar. 1954 Haziran'ına ait "Avrupa Birliği Niçin Kurulmalıdır?" başlıklı bir haber bülteni⁴⁰ kampanya etkinliklerinde anlatılanlara dair önemli ipuçları verir. Bu yazıda Avrupa Birliği fikrinin hayalperestlik olarak görüldüğü, gülünç ve saçma bulunduğu belirtilerek "oysaki Avrupa birliği fikri hiç de saçma bir fikir değildir ve bilakis bugün her zamankinden fazla lüzumludur" diye karşı çıkılır. Gereklilik, komünizm tehlikesinden ileri gelmektedir: "Komünizm, sadece askerî bir tehlike olsaydı, bugün Atlantik Paktı bu tehlikeye karşı koymağa kâfi gelirdi. (...) Amerika (...) Avrupa memleketlerini Komünizm istilasından koruyacak kadar kuvvetli olamıyor." Bu sözlerle savunulan "Avrupa Müdafaa Birliği"nin kurulması da yeterli bulunmaz. "İktisadi hayatta Amerikan baskısından kurtulmak" için bir "Avrupa Pazarı" da gereklidir. Bu iki birlik savunulduktan sonra sıra Avrupa Birliği'ne gelir: "Bütün bu müesseselerin 'siyasi' bir Birlik kurulmadan iyi bir şekilde işleyebileceği de şüphelidir. Avrupa'yı kurtarmak istiyorsak 'Avrupa Birliği'nin kurulmasına inanmamız lazım" diyerek siyasi birlik de savunulur. Son olarak Türkiye'nin de Avrupalı olduğu ve çıkarımın bu birliğe katılmakta olduğu not edilir. Söz konusu haber bülteni, antedinde Avrupalı ideolojinin amblemi olan yeşil büyük E harfini taşır.

1954'te Avrupa Birliği için yeşil E sembolü kullanılırken, mavi zemin üzerinde on iki sarı yıldızlı amblem Türkiye'nin 1950'den itibaren üyesi olduğu Avrupa Konseyi'nin amblemidir. Nitekim Türkiye Sekreterliği 2 Eylül 1954 tarihli bir yazısında⁴¹ üyelerinden İsmail İsmen'in Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne girişinin yıldönümü dolayısıyla çizdiği posta pullarını genel merkezle paylaşır. Pullardaki tasvirler, sembolik bir görsellikle dönemin kavrayışını gösterir. Bir pul resminde Türkiye boynunda ay-yıldız bulunan, bir elinde terazi, diğerinde (barışı temsil eden) defne dalı tutan beyaz elbiseli genç bir kadın figürüyle on iki yıldızlı bayrak altında tasvir edilir.

Gençliğin Avrupa Kampanyası adına 1953-54'te yürütülen bir anket çalışması⁴² da kitlesel propagandanın içeriği hakkında aydınlatıcıdır. Anketin ön notunda yürütülen etkinlikler "gençleri kurulmakta olan Avrupa Birliği'ne alâkalandırmak için terbiyevi bir kampanya" olarak tanımlanır. Buna göre "bu kampanyanın hedefi Avrupa Gençliğine Avrupa'nın Politik bir yapısının teşekkülüne olan ihtiyaç ve acelenin anlatılması ve onların bu sulh ve inkişaf eserine katılmalarının teminidir." 1952'de Kampanya'nın sekreterliğini devralan Orhan Arıman imzalı anket, Türk gençliğinden "Avrupa Gençliği" diye bahseden diliyle iddialı bir şekilde Avrupalıdır.

Anketin sorularında nesnellik ve tarafsızlıktan eser yoktur. Aksine, üçüncü soru şöyledir:

A.B.D. bundan bir buçuk asır önce çok namüsaıt şartlar altında kurulabilirdiğine göre, siz bugün yirminci asrın ikinci yarısında ve çok kuvvetli sebeplere rağmen AVRUPA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'nin kurulmaması için esaslı bir sebep ve mahzur mütalâa ediyor musunuz? Evet ise o mahzuru yazınız.

40 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-84, Haziran 1954.

41 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-209, 2 Eylül 1954.

42 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-84, 1954.

Beklenebileceği gibi izleyen soru “Türkiyenin bu Birliğe bir Avrupa devleti olarak katılmasında bir mahzur buluyor musunuz?” diye sorar. Beşinci soru ulusal egemenliğin sınırlandırılması gibi hassas bir konuya değinir: “Avrupa Birliğine dahil olmakla belki, diğer milletlerle birlikte ve onlar kadar, Millî hükümlerimizden bazı mevzularda fedakârlık yapmak icap edecektir. Bu hal sizin millî hislerinizi rencide eder mi?”

31 Mart 1953’te Avrupa Hareketi Genel Sekreteri Georges Rebattet, Orhan Arıman’a bir mektup⁴³ gönderir, bu mektup Arıman’ın Avrupa Hareketi Türkiye Ulusal Konseyi’ni kurma talebine verilen bir olumsuz yanittir. Rebattet mektubunda Arıman’a bu konuda Fuat Köprülü, Ziyad Ebuzyiya, M. Açıkalin ve Sedat Zeki Örs’le irtibat kurmasını, zira Ulusal Konsey’in kurulması için kendilerinin bu kişilerle ilişkide olduğunu bildirir.

Gençliğin Avrupa Kampanyası 1956’da Türkiye’de sona erer. Kampanya Başkanı Philippe Deshormes 24 Şubat 1956 tarihli mektubunda⁴⁴ Türkiye Konseyi’nin kapatılacağını öğrenmekten duyduğu üzüntüyü dile getirir. O dönemde Avrupalılık bütün Avrupa’da bir kriz yaşamaktadır, ancak Kampanya uluslararası çapta 1959’a kadar devam eder. Deshormes’un ifade ettiği üzüntüden, henüz Kampanya’nın bitmesi gündemde değilken Türkiye Ulusal Konseyi’nin kapatılmasını beklemediği anlaşılır. Gençliğin Avrupa Kampanyası’na dair belgeler 1955 sonunda ve 1956 başında bu hareketin beklenmedik şekilde sona ermesinin sebebine dair bir fikir vermez. Türkiye’de Avrupalılığın o dönemde karşılaştığı engeli, aşağıda değinilecek olan Avrupa Hareketi Türkiye Ulusal Konseyi’nin yazışmalarında görmek mümkün olur.

5 Ekim 1956’da Mesut Ülkü imzalı bir son değerlendirme raporu “Türkiye’de Gençliğin Avrupa Kampanyası’nın Beş Yılda Edindiği Temel Sonuçlar”⁴⁵ başlığını taşır. Raporda Türkiye’de toplumun kendini Asyalı olmaktan ziyade Avrupalı görmesinin çalışmalarını kolaylaştırdığı, ancak sürecin başında toplumun Avrupa Birliği fikrine yabancı olduğu belirtilir. Yine başlangıçta resmi kurumlar da Gençliğin Avrupa Kampanyası’na şüpheyle yaklaşmış olsalar da daha sonra destek olmuşlardır. Rapora göre büyük şehirlerden başlayıp ülkenin tamamına yayılan propaganda etkinlikleri sonucunda Kampanya amacına ulaşmış, saygınlık kazanmış ve kamuoyunu Avrupa Birliği fikriyle tanıştırmıştır.

Avrupa Hareketi ve Türkiye

Uluslararası Avrupa Hareketi Türkiye Ulusal Konseyi’nin kurulması için henüz Hareket’in kurulduğu 1948’de Nihat Erim ve Suut Kemal Yetkin’le yazışmaların yapıldığına değinilmişti.

AB arşivlerinde bulunan Haziran 1952 tarihli bir bilgi notunda⁴⁶ önce kısaca Avrupa Hareketi tanıtır, ardından örgütün Türkiye’yle ilişkilerinin geçmişine dair bilgi verilir. Bu belgede Şubat 1949’da Brüksel’de yapılan bir toplantıya Türkiye adına Fuat

43 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-84, 31 Mart 1953.

44 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-209, 24 Şubat 1956.

45 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-209, 5 Ekim 1956.

46 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-911, Haziran 1952.

Köprülü, Münir Birsel, Süheyp Derbil, Hasan Saka ve Ali Rıza Türel'in katıldığı not edilir. Avrupa bütünleşmesi adına bu denli erken bir tarihte Türkiye'nin Avrupa Hareketi toplantısında iki hafta öncesinin Başbakanı Saka ve bir yıl sonrasının Dışişleri Bakanı Köprülü'yle temsil edilmesi önemlidir.

Arşiv belgelerinden Avrupa Hareketi'nin de Türkiye'yle en üst düzeyde ilgilendiğini görmek mümkündür. Paul-Henry Spaak'ın Uluslararası Avrupa Hareketi Başkanı sıfatıyla Suut Kemal Yetkin'e hitaben yazdığı 19 Mayıs 1950 tarihli yazıda⁴⁷ Türk heyetinin ödemesi gereken aidatı konu ettiği görülür. Bu yazışma, o dönemde Avrupa Hareketi'nin Türkiye'yi önemseydiğini gösterdiği gibi, Hareket'in Türkiye Ulusal Konseyi'nin kurulmasının geciktirildiğini de gösterir.

Ulusal Konsey'in kurulması ancak 1953'te mümkün olmuştur.⁴⁸ Başkan sıfatıyla Ankara vekili Prof. Dr. Muhlis Ete 3 Mart 1954'te Genel Merkez'e gönderdiği bir mektupta⁴⁹ Avrupa Hareketi Türkiye Ulusal Konseyi'nin Yönetim Kurulu'nu bildirir. Ete'nin listesinde Onursal Başkan Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Başkan eski Ekonomi Bakanı ve Ankara vekili Muhlis Ete, Genel Sekreter Sivas vekili Sedat Zeki Örs, Genel Sekreter Yardımcısı ise TBMM tercümanı Tülay Nemlük'tür.

Avrupa Hareketi Türkiye Ulusal Konseyi ile Genel Merkez arasındaki yazışmalar genellikle mali konulara dairdir. Nitekim Türkiye Ulusal Konseyi üyelik için yapması gereken ödemeyi yıllarca geciktirir ve ilk temaslardan itibaren sözü edilen 25.000 Belçika Frangı tutarındaki ödemenin ancak 1956'da gerçekleştiğini Muhlis Ete'nin 9 Temmuz 1956 tarihli bir yazısıyla⁵⁰ öğreniriz. Ne var ki iş işten geçmiştir, Arşiv belgelerinde önce yıllarca gecikmeyle kurulan, ardından ödemesini yıllarca geciktiren Ulusal Konsey'in bir etkinliğine dair bir belgeye rastlanmaz. Buna karşın Muhlis Ete'nin çalışmalarında karşılaştıkları zorlukları aktardığı mektuplar vardır.

Ete 30 Eylül 1955'te Avrupa Hareketi Başkanı'na "özel" ibareli bir mektup⁵¹ gönderir. Bu mektupta Türkiye ve Yunanistan kamuoyları arasındaki yumuşama eğiliminin son olaylar nedeniyle altüst olduğunu belirtir. Bu nedenle "pek çok çevreden" Avrupa Hareketi'nin Avrupa Birliği'ni savunmakta ne gibi bir çıkar gördüğünü sorgulayan çok sayıda "öfkeli mesaj" aldığını söyler. Bununla birlikte Ete, iki ülke arasında yaşanan güvensizliği aşmak için Avrupa Hareketi Yunanistan Ulusal Konseyi'yle her türlü işbirliğine ve Genel Merkez'den gelecek projelere açık olduğunu bildirir. O dönemde hayli imkânsız görünen bu işbirliğinin sadece üç yıl öncesinde Gençliğin Avrupa Kampanyası kapsamında Atina'daki bir staj için gerçekleştirildiğini hatırlatalım.

47 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-911, 19 Mayıs 1950.

48 Oysa Ulusal Konsey'in kurulması için gerekli izin çok daha önce verilmiştir. Bu konuda Devlet Arşivlerinde bulunan izin yazısı, Ulusal Konsey'in fiilen kurulmasından dört yıl öncesinin tarihini taşır. "Avrupa Birliği Hareketi Türk Milli Konseyi adlı derneğin kurulmasına izin verilmesi", T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Dönemi Arşivleri, Fon. 30.18.1.2., yer No. 119.43.10., Tarih 3.6.1949.

49 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-911, 3 Mart 1954.

50 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-873, 9 Temmuz 1956.

51 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-911, 30 Eylül 1955.

Muhlis Ete’nin mektubunda yansıttığı sorun, sadece Avrupa Hareketi Türkiye Konseyi için değil, genel olarak Türkiye’deki Avrupacılık için koşulların artık kötüleştiğini işaret eder. Nitekim Gençliğin Avrupa Kampanyası Türkiye Ulusal Konseyi’nin aynı dönemde, kampanya Avrupa’da devam ettiği halde kendini feshettiğine yukarıda değinilmişti. Ete’nin kastettiği “son olaylar” 6-7 Eylül olaylarıdır. Bu, Kıbrıs sorununun Türk-Yunan ilişkilerinde yarattığı gerilimin bir kitlesel şiddet olayına dönüşmesidir. Kıbrıs sorunu nedeniyle Yunanistan’la ilişkilerin bozulduğu ve kamuoyunun hızla aşırı milliyetçiliğe kaydığı bir dönemde Avrupacılık hareketini yürütmek fiilen imkânsızlaşır.

Nasıl olup da sadece birkaç yıl öncesinde en yüksek düzeyde desteklenen Avrupacılığın kamuoyunda yükselen milliyetçiliğe karşı bu denli kırılğan olabildiğini sorgulamak gerekir. Bunun yanıtı, dönemin koşullarındaki değişikliklerde yatar. 1953’e kadar hem Türkiye’nin hem de Batı Avrupa’nın ilk kaygısı Sovyetler Birliği’nden algılanan tehdit iken, aynı yıl içinde Stalin’in ölümü ve Kore Savaşı’nın bitmesi, iki blok arasında ılımlı bir havanın doğmasını sağlar. Korkunun azalması, bütün Avrupa’da Avrupacılığın gözden düşmesine neden olur. 30 Ağustos 1954’te Fransa Meclisi’nde yapılan ön oylamayla 264 olumlu oya karşı 319 olumsuz oyla Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Siyasi Topluluğu antlaşmaları kadük kalır.⁵² Öte yandan Türkiye de 1952’de gerçekleşen NATO üyeliğiyle Batı ittifakı içinde asıl aradığını bulmuştur. Değişen konjonktür Türkiye’de Avrupacılığı aksi yönde geliştirecek iç ve dış siyasi olaylara karşı kırılğan hale getirir.

1955’te İngiltere’nin Türkiye’yi Kıbrıs sorununun tartışılacağı Londra Konferansı’na davet ederek sorunun içine çekmesi,⁵³ Türk dış politikasında önemli değişikliklere neden olur. Bu olaya kadar Türkiye için Kıbrıs, hele ki Avrupacılığı gölgeleyecek derecede bir dış politika önceliği olmaktan çok uzaktır. 1950’lerin başında Türk dış politikası adına Kıbrıs sorununun varlığı en üst düzeyden inkâr edilir. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 20 Haziran 1950’de yaptığı bir konuşmada Dışişleri Bakanlığı adına Kıbrıs konusunda “biz böyle bir meseleye resmen muttali [haberdar] değiliz”⁵⁴ der. Aynı dönemde Köprülü’nün adını Avrupa ve Dünya Federasyonu Fikrini Yayma Cemiyeti’nin listesinde gördüğümüzü ve Gençliğin Avrupa Kampanyası’nın Yunanistan’la ortak etkinlikler düzenlediğini tekrar hatırlamakta fayda var. Ancak çok kısa sürede hem Kıbrıs sorunu dış politikada bir ulusal dava gibi algılanır, hem de bu sorun üzerinden kamuoyunda alevlenen milliyetçilik Avrupacılığın aleyhine işler.

52 Bkz. Sergio Pistone, *The Union of European Federalists*, s. 79. Ayrıca bkz. Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul, Beta Yayınevi, 2002, s. 8. İngiltere’nin Türkiye’yi Kıbrıs sorununun içine çektiğine dair bir görüş için bkz. Perry Anderson, “The Divisions of Cyprus”, *London Review of Books*, Cilt 30, No. 8, 24 Nisan 2008, sayfa 7-16, <http://www.lrb.co.uk/v30/n08/perry-anderson/the-divisions-of-cyprus> (Erişim Tarihi: 10.03.2013)

53 İngiltere’nin Türkiye’yi Kıbrıs sorununun içine çektiğine dair bir görüş için bkz. Perry Anderson, “The Divisions of Cyprus”, *London Review of Books*, Cilt 30, No. 8, 24 Nisan 2008, sayfa 7-16, <http://www.lrb.co.uk/v30/n08/perry-anderson/the-divisions-of-cyprus> (Erişim Tarihi: 10.03.2013). “CHP’nin Dış Siyaseti”, *Milliyet*, 21.06.1950. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/> (Erişim Tarihi: 12.03.2013).

54 “CHP’nin Dış Siyaseti”, *Milliyet*, 21.06.1950. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/> (Erişim Tarihi: 12.03.2013).

Ete'nin hayli uzun bir aradan sonra Türkiye'deki olumsuz durumu bildiren bir diğer mektubu⁵⁵ 3 Eylül 1960 tarihlidir ve aynı yıl 27 Mayıs'ta yaşanan askeri darbenin Hareketi bitme noktasına getirdiğini haber verir. İktidardaki DP'nin bütün vekilleri ve dolayısıyla Yönetim Kurulu üyesi olan dört vekil tutuklanmıştır ve tutuklanmayan sadece (Ete dâhil) iki kişi kalmıştır. Darbe ortamında yaşayan kamuoyunun Avrupa davasına ilgisi ise iyiden iyiye azalmıştır.

Önce 6-7 Eylül olaylarının, ardından 1960 darbesinin Ulusal Konsey'e ölümcül darbeler vurduğu aşıkârdır, bununla birlikte Muhlis Ete'nin Avrupa Hareketi Genel Merkezi'yle yazışmaları 1974'e kadar devam eder. Ne var ki 1953-1974 arasındaki ilk Avrupa Hareketi Türkiye Konseyi'nin kayda değer bir etkinliği yazışmalarda söz konusu edilmez. 1956'ya kadar son derece faal olan, İstanbul merkezli Gençliğin Avrupa Kampanyası karşısında Ankara merkezli Avrupa Hareketi'nin bu denli pasif görünmesi, Ankara'nın ulusal egemenliği sınırlayan ulus üstü projelere karşı mesafeli durmasıyla açıklanabilir.

Türkiye'nin AET'ye Ortak Üyelik Başvurusu

1950'lerin ikinci yarısında bir yandan altıların kısa sürede toparlanarak süreci ekonomik boyutuyla devam ettirmeleri, diğer yandan Yunanistan faktörü Türkiye'nin Avrupa ilgisini yeniden canlandırır.

Avrupa bütünlümesi, yaşadığı ilk kriz karşısında çözüm yolları aramakta gecikmeyecektir. 1955'teki Messina Konferansı'nda Paul-Henry Spaak'ın başkanlığında bir komite bütünlüşmenin nasıl sürdürülebileceğine dair bir rapor yazmasına karar verilir. Bu rapor doğrultusunda altı ülke 1957'de Roma antlaşmalarını imzalar ve bütünlüşme yeni bir ivme kazanır. Bu antlaşmalarla AKÇT'ye iki Avrupa Topluluğu daha eklenir. Bunlar Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'dur (AET). Özellikle AET antlaşması çerçevesinde üye ülkelerin birbirleriyle yaptıkları ticareti serbestleştirmek için gümrük vergilerini aşamalı olarak kaldıracak olmaları büyük bir pazarın doğacağını haber vermektedir.

İngiltere ise kesin bir dille Avrupa bütünlüşmesinin dışında kalmaya kararlı olduğunu açıklar.⁵⁶ İngiltere önderliğinde, Avusturya, İsviçre, Danimarka, Portekiz, Norveç, İsveç 1958'de Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nin (EFTA) kurulması için çalışmalar başlar. Böylece Avrupada altılar ile yediler arasında bir rekabet doğar.

Türkiye-Yunanistan Rekabeti ve Avrupacılığın Etkisi

Türkiye'nin AET'ye ortaklık başvurusunda bulunması Avrupacılığın değil, Yunanistan'la yaşanan rekabetin etkisiyle gerçekleşir. Türkiye'deki Avrupacılığın etkisi ise AET tarafından bu başvurunun kabul edilmesinde bir etkidir.

55 *Historical Archives of the EU*, Dosya No. ME-873, 3 Eylül 1960.

56 İngiltere'nin bütünlüşmenin ilk yıllarındaki tutumuna dair bkz. Wendell R. Mauter, "Churchill and the Unification of Europe", *The Historian*, Cilt 61, Sayı 1, Eylül 1998, s.67-84.

Kıbrıs sorunu nedeniyle İngiltere’yi karşısında bulan Yunanistan o dönemde ekonomik sıkıntı içindedir ve dış kredi ihtiyacı vardır. İngiltere’nin Yunanistan’ı EFTA’nın kurulması için yapılan ön görüşmelere davet etmemesi Yunanistan’ın yedilerden destek umamayacağını gösterir. Altılara yönelmek mecburiyetiyle Yunanistan 15 Temmuz 1959’da AET’ye ortak üyelik başvurusu yapar.

Bu başvuru, Yunanistan’ın gerisinde kalmak istemeyen Türkiye’yi de ortaklık başvurusu yapmaya iter. 1957’de Dışişleri Bakanlığı’nı Fuat Köprülü’den devralan Fatin Rüştü Zorlu ortaklık başvurusu konusunda Başbakan Menderes’i ve Cumhurbaşkanı Bayar’ı etkileyerek kilit bir rol oynar.⁵⁷ Dışişleri Bakanlığı başvurusu sadece iki hafta içinde hazırlar ve 31 Temmuz 1959’da AET’ye başvuru yapılır. Kaderin bir cilvesi olarak, Türkiye’de Avrupalılığın önüne çıkan en önemli sorun olan Yunanistan’la ilişkilerde yaşanan gerilim aynı zamanda Türkiye’nin AET’ye başvurmasının da sebebi olur. Dönemin önemli diplomatlarından Semih Günver Yunanistan’la rekabetin Zorlu için başvurunun asıl nedeni olduğunu belirtir. Zorlu şöyle der: “Yunanistan’ın tek başına Avrupa’ya girmesine, oraya yerleşmesine müsaade edemeyiz. İş yalnız iktisadi değil öncelikle siyasidir. Atina, Ortak Pazarı girer, biz dışarıda kalırsak, Yunanlılar, ileride başımıza büyük işler açarlar.”⁵⁸ Dönemin bir diğer önemli diplomatı Oğuz Gökmen de Zorlu’dan şu ifadeleri aktarır:

Tarih de talih de, bizi Yunanlılarla bir arada, beraber yaşamaya mahkûm etmiştir. Böyle olunca Batı ile ilişkilerimizde, özellikle Batı bütünleşmesinde Yunanistan’ı gözden kaçırmamaya bakmalıyız. Hani söz gelişi, Yunanistan önümüzden koşup kendisini bir havuza atsa, biz de arkasından koşacağız ve havuzda su olmadığını görsek, fark etsek bile, kendimizi aynı havuza atmakta tereddüt etmeyeceğiz.⁵⁹

Türkiye’deki Avrupalılığın etkisi, Türkiye’nin başvurma nedenlerinden biri değilse de karşı tarafın bu başvurusu kabul etme nedenlerinden biri olur. AET’nin Türkiye’nin başvurusunu kabul etmesinde en önemli etken Türkiye’nin Avrupalı kimliğine dair genel kavrayıştır. Ayrıca AET’nin EFTA’yla yaşadığı rekabetin de her iki ülkenin başvurularının olumlu karşılanmasında etkili olduğunu belirtmek gerekir.

11 Eylül 1959’da Brüksel’de toplanan AET Bakanlar Konseyi Yunanistan ile Türkiye’nin başvurularını görüşür. Burada söz alan Komisyon Başkanı Walter Hallstein Türkiye’nin başvurusu hakkında şunları söyler: “Üstelik bu istem, topluluğa politik ve askeri yönden sıkı ilişkilerle bağlı bir ülkeden gelmektedir. Bence bu ilişkiyi ekonomik bağlarla daha da kuvvetlendirmekte yarar vardır. Konseyin Türkiye’ye olumlu cevap vermesini öneriyorum.”⁶⁰

Burada Hallstein Türkiye’nin genel olarak “Avrupa’ya” değil “topluluğa” ve “politik” yönden bağlı olduğunu söylemesi Türkiye’de 1948’den o döneme kadar devam eden

57 Tuğrul Arat, “AET’yle İlişkiler”, Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası*, Cilt 1, 1919-1980, İstanbul, İletişim Yayınevi, s.819.

58 Semih Günver, *Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü*, Ankara, Bilgi Yayınevi 1985, s.105.

59 Oğuz Gökmen, *Bir Zamanlar Hariciye – Eski Bir Diplomatın Hatıraları*, İstanbul, Yazarın kendi yayını, 1999, s.410.

60 Mehmet Ali Birand, *Türkiye’nin Büyük Avrupa Kavgası*, İstanbul, Doğan Kitap, 2005, s. 54.

Avrupacılığın olumlu etkisini gösterir. Komisyon Başkanı'nın sözlerinden Türkiye'yle kurulacak "ekonomik" bağların, mevcut ilişkileri "kuvvetlendirecek" ikincil bir rolü olduğu ve bunun hâlihazırda mevcut bir zeminin üzerine bina edileceği anlaşılır. Hallstein daha sonra bu konuda yaptığı bir konuşmada daha genel argümanlarla Türkiye'nin ortak üyeliğini destekler:

Türkiye Avrupa'ya dâhildir. Bu her şeyden önce, etkileri bu ülkede adım adım bilinçleşen Atatürk'ün güçlü kişiliğinin ve onun tarafından, bütün hayati alanlarında Türk devletinin devrimci bir tutumla Avrupalılaştırma yolundaki yenileştirmesinin hatırlanmasıdır. (...) evet bizler bu olayda Avrupa'daki en modern gelişim olan Avrupa Birliği ile bir nitelik akrabalığı sezmekteyiz.⁶¹

Hallstein'in Türkiye'nin genel olarak bir "Avrupalılaştırma" yaşadığından ve bu yönelimin Avrupa Birliği'yle akrabalığından söz etmesi, yine Türkiye'deki Avrupalı hareketin etkisi olarak görülebilir.

1950'lerin ortasından itibaren Türkiye'de Avrupalılığın çıkmaza girmesinin en olumsuz yönü, Türkiye'nin Topluluk'la ilk görüşmelerinde dahi yeterli bilgi birikimine sahip olmamasıdır. Birkaç yıldır Avrupa bütünleşmesine dair gelişmeleri takip etmekten uzak kalan Türkiye için bilgi eksikliği sorununun faturası sürecin henüz başında ortaya çıkar. 27 Mayıs 1960'ta yaşanan darbeye kadar geçecek birkaç ay içinde Türkiye AET'yle ilişkilerinde belirgin şekilde Yunanistan'ın gerisinde kalır. Tuğrul Arat iki ülke arasındaki ayrımı şu ifadeyle yorumlar:

Halbuki, Türkiye'nin 'geniş pazarlık marjı' olarak değerlendirdiği kendi yaklaşımı, belirsizlikler ve kabul edilemez isteklerle dolu ve uzlaşma zemininden uzak nitelikteydi. Nitekim, Türkiye ve Yunanistan ile yapılan ön hazırlık görüşmelerini değerlendiren AET, uzlaşmaya daha yakın Yunanistan'la daha ciddi düzeyde ilişkiler kurarken, Türkiye'ye daha mesafeli yaklaşıma başladı.⁶²

1-2 Mart 1960'ta AET Bakanlar Konseyi toplantısında Yunanistan'la ortaklık müzakerelerinin başlatılmasına karar verilirken Türkiye'yle ön hazırlık görüşmelerinin devam etmesi öngörülür. Bu ayrıma tepki gösteren Dışişleri Bakanı Zorlu, üye ülkeleri Türkiye'yi Batı'dan uzaklaştırmakla itham eder.⁶³ Sonraki toplantı için Haziran başında bir gün belirlense de bu toplantı 27 Mayıs'ta gerçekleşen askeri darbe nedeniyle yapılamaz.

Darbe, resmi ilişkileri olumsuz etkilemekle birlikte rayından çıkarmaz. Ancak Avrupalı hareket için aynı durum söz konusu değildir. Darbenin ardından Avrupa Hareketi Türkiye Konseyi'nin yönetim kurulu üyelerinin tutuklandığına değinilmişti. Bu tarihten sonra da 1980'lerin sonuna kadar Türkiye'de Avrupa Hareketi etkili bir varlık göstermez.

61 Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 466.

62 Arat, "AET'yle İlişkiler", s. 822.

63 Ibid., s. 823.

Sonuç

AB arşivleri belgelerinden ilk çıkarılabilecek sonuç, 1948’den itibaren Türkiye’de son derece donanımlı ve etkili bir Avrupacı hareketin oluştuğudur. Bu hareket, geleneksel Batıcı politikanın Sovyetler Birliği’nden algılanan tehdidin etkisiyle güçlenmesi sayesinde yönetici kesimin desteğini kazanmıştır. Lahey Kongresi’nin yapıldığı 1948’de Kurtuluş Savaşı’nın öne çıkan isimlerini, CHP’li bakan ve vekilleri ve DP kurucularını da içeren bir Avrupa federalizmi parlamenter grubu kurulmuştur. Keza Eylül 1948’de Avrupa federalistlerinin Lüksemburg’daki ve Şubat 1949’da Avrupa Hareketi’nin Brüksel’deki toplantılarına hükümet adına en üst düzeyde katılım sağlanmıştır.

İkinci olarak, Avrupa bütünleşmesi adına hayli erken denebilecek bir tarihte bu denli gelişkin bir Avrupacı hareketin varlığı, Avrupacılığın devlet katında son derece meşru görüldüğünü tanıtlar.

Çıkarılabilecek üçüncü sonuç, bu tartışmaların devletin en üst düzeyinde takılıp kalmadığı, bir kitlesel propaganda kampanyasıyla Türkiye’nin her yerinde binlerce kişiye ulaştırıldığıdır.

1950’lerin ortasında Batı’nın güvenlik kaygısının azalması, bütün Avrupa’da Avrupacılığı bir krize sokarak Türkiye’deki Avrupacılığı kırılğan hale getirir. Kıbrıs gerilimi ve buna bağlı olarak Yunanistan’la ilişkilerin bozulması sebebiyle kamuoyunda artan milliyetçilik işte bu koşullar altında Avrupacılığın sonunu hazırlar. O halde dördüncü bir çıkarım olarak Türkiye’deki Avrupacı hareketin, Türkiye’nin siyasi koşullarından, dış politika tercihlerinden ve uluslararası konjonktürden olumlu ve olumsuz olarak etkilendiği söylenebilir.

Son olarak not edilebilecek bir husus, Türkiye’de 1948’den 1950’lerin ortasına kadar güçlü bir Avrupacı hareketin yaşanmasının, 1959’da AET’nin Türkiye’nin ortaklık başvurusuna olumlu yanıt vermesinde önemli bir etken olmasıdır. AET’yle ilk temasların sadece birkaç ay sonrasında yaşanan askeri darbe, resmi ilişkileri tamamen engellemese de Türkiye’deki Avrupacılığın bu ilk dönemini bitirir.

GENÇLİĞİN AVRUPA KAMPANYASI TÜRKİYE SEKRETERLİĞİ

TELGRAF : CAJEUROPA
TELEFON : 4 1 9 5 5

4/1 TEL SOKAK
BEYOĞLU - İSTANBUL



timbres- poste émis par les P.T.T. turcs à l'occasion de l'anniversaire de l'entrée de la Turquie au Conseil de l'Europe. Le dessin de ces vignettes a été exécuté par un des militants de la C.E.J., M. İsmail İSMEN.

P	F	D	<input checked="" type="checkbox"/>	Ba	Be	E	F1
Reg.							F2
							K
							Ma
							Me
Re	Dec	V	Si	Sc	R		

Kaynakça

Belge ve Raporlar:

AB Arşivleri

- Avrupa Birliği Tarihsel Arşivleri, Dosya No ME-84, 2 Aralık 2008
Avrupa Birliği Tarihsel Arşivleri, Dosya No. ME-209, 2 Aralık 2008
Avrupa Birliği Tarihsel Arşivleri, Dosya No. ME-873, 2 Aralık 2008
Avrupa Birliği Tarihsel Arşivleri, Dosya No. ME-911, 2 Aralık 2008

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Dönemi Arşivleri

- “Lahey’de 7 Mayıs’tan 10 Mayıs 1948 Tarihine kadar toplanan, Avrupa Birliği Kongresi’ne dair rapor ile Kongre’de verilen demeçler” T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Dönemi Arşivleri, Fon. 30.1.0.0., yer mNo. 60.370.9., Tarih 9.6.1948
“Merkezi İstanbul olmak üzere Avrupa ve Dünya Federasyonu Fikrini Yayma Derneği’nin kurulmasına izin verilmesi”, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Dönemi Arşivleri, Fon. 30.18.1.2., yer No. 118.102.11., Tarih 17.2.1949
“Avrupa Birliği Hareketi Türk Milli Konseyi adlı derneğin kurulmasına izin verilmesi”, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Dönemi Arşivleri, Fon. 30.18.1.2., yer No. 119.43.10., Tarih 3.6.1949

Ayin Tarihi

- Başbakanlık Basın ve Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, *Ayin Tarihi*, 31 Aralık 1951, <http://www.byegm.gov.tr/ayin-tarihi.aspx> (Erişim Tarihi: 1 Mart 2013)

Kitap ve Makaleler

- Akın, Nur Özmel, *Rauf Orbay’ın Londra Büyükelçiliği*, İstanbul, Bağlam, 1999
Anderson, Perry, “The Divisions of Cyprus”, *London Review of Books*, Cilt 30, No 8, 24 Nisan 2008, sayfa 7-16, <http://www.lrb.co.uk/v30/n08/perry-anderson/the-divisions-of-cyprus> (Erişim Tarihi: 10.03.2013)
Arat, Tuğrul, “AET’yle İlişkiler”, Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası* Cilt 1, 1919-1980, *Yıllar? Hangi Cilt??*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002
Barlas, Dilek ve Serhat Güvenç, “Turkey and the Idea of a European Union During the Inter-war Years, 1923-39”, *Middle Eastern Studies*, Cilt 45, No 3, Mayıs 2009
Birand, Mehmet Ali, *Türkiye’nin Büyük Avrupa Kavgası*, İstanbul, Doğan Kitap, 2005
“CHP’nin Dış Siyaseti”, *Milliyet*, 21.06.1950. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/> Erişim tarihi: 12.03.2013.
Çapan, Zeynep Gülşah ve Özge Onursal “Situating Turkey within the European Union”, *Perspectives on European Politics and Society*, Cilt 8, No. 1, Nisan 2007
Deringil, Selim, “The Turks and ‘Europe’: The Argument From History”, *Middle Eastern Studies*, Cilt. 43. No. 5, Eylül 2007
Dost-Niyego, Pınar, “Avrupa Birliği’nin Temelleri ve 1942’de Türk Basınında Geniş Yer Bulan bir Konuşma Üzerine”, *Toplumsal Tarih*, sayı 208, Nisan 2011
Duverger, Maurice, *Europe des Hommes*, Paris, Editions Odile Jacob, 1994

- Embel, Ersin, *Türkiye'nin Avrupa Politikası: 1945-1959*, Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010
- Gökmen, Oğuz, *Bir Zamanlar Hariciye – Eski Bir Diplomatın Hatıraları*, İstanbul, Yazarın kendi yayını, 1999
- Günüğur, Haluk, *Avrupa Birliği*, Ankara, EKO, 2007
- Günver, Semih, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985
- Karaca, Kayhan, *Birleşik Avrupa'nın Türk Öncüleri*, İstanbul, NTV Yayınları, 2010
- Karluk, Rıdvan, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul, Beta Yayınevi, 2002
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Ankara, İmge Yayınevi, 2008
- Lütem, İlhan, *Federal Bir Dünya Nizamı Tasarıları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1950
- Mauter, Wendell R., "Churchill and the Unification of Europe", *The Historian*, Cilt 61, No 1, Eylül 1998, s. 67-84
- Pistone, Sergio, *The Union of European Federalists*, Milano, Giuffrè Editore, 2008
- Poroy, Nâzım, *Savaş Sonunda Avrupa*, Hak Kitabevi, 1946
- Prens Sabahattin, *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne – Bütün Eserleri*, Hazırlayan: Mehmet Ö. Alkan, İstanbul Yapı Kredi Yayınları, 2005
- Tosun, Kemal, *Dünya Devleti*, İstanbul, Avrupa ve Dünya Federasyonu Fikrini Yayma Cemiyeti Yayınları No. 1, 1952
- Turan, İlter ve Barlas, Dilek, "Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri", Faruk Sönmezoğlu (der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, derleyen: Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der yayınları, 2004
- Yalman, Ahmet Emin, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt 4, İstanbul, Rey Yayınevi, 1970
- Yerasimos, Stephanos, "La Turquie (enfin) en transition?", *Turquie: désir d'Europe? Cahiers d'études sur la méditerranée et le monde turco-iranien*, Paris, No. 36, 2003

Summary

Documents of the Historical Archives of the EU prove the existence of a Europeanist movement in Turkey at the dawn of the European integration. In this period, Turkish Europeanism was intellectually well-equipped, active and as effective as the movements in any other European country. Actually, Turkish Europeanism was based on traditional “Westernization” policy, inherited by the Ottoman Empire.

While the first steps for European integration were being made, Turkey showed its interest by sending committees to reunions of European federalists and European Movement. A parliamentary group supporting the European federation was established in 1948. This group included military leaders of Turkish War of Independence, ministers, parliamentarians from both the republican CHP and the democrat DP parties.

Europeanist ideas were shared not only among statesmen and intellectual elites; but also “Youth Campaign for Europe” – a campaign of mass propaganda introduced Europeanism to the public masses. Even delicate subjects such as the limits of national sovereignty or political union were discussed during this campaign. The tendency of Turkey for Europeanism in this period can be best explained with the search for security against the USSR.

Turkish Europeanism is strongly influenced from domestic and international conjunctural changes. From 1948 to 1953, the fear from the USSR pushed Turkey to participate all international organizations of the western alliance. Documents of Europeanist movement show that the European integration is also perceived as first steps towards a security organization. This was a reasonable approach, because the six governments of the ECSC had signed the treaties for the European Defense Community and the European Political Community in years 1952 and 1953.

Following the death of Stalin and the end of the Korean War, the need for security decreased in Europe, that disfavoured the Europeanism. Treaties on security and political communities were rejected by the French Parliament in 1954. Turkey did not renounce the Westernist perspective in its foreign policy, but the new circumstances left Europeanism vulnerable. What struck the Europeanist movement the most has been the rise of nationalism because of the tensions between Turkey and Greece, relating to the Cyprus problem.

Ironically, the rivalry with Greece in late 1950’s paved also Turkey’s way back to European integration. In 1959, Turkey applied to become associate member to the EEC, only two weeks after the Greek application for the same purpose. EEC officials declared that the Turkish application was highly welcome because of existing political relations among six member states and Turkey. The perception of Turkey as a European country proves that the Europeanist movement influenced positively the EEC’s response to Turkey. Turkey’s European bid officially continued also after the military *coup d’état* of 1960. But the *coup d’état* has been fatal for the Europeanist movement.